

# Maktspel kring Östersjön

105839

En kritisk studie i svensk och finsk utrikespolitik  
av HARRY JÄRV

RIBBENTROP-MOLOTOVPAKTEN och dess ödesdigra hemliga tilläggsprotokoll undertecknades natten till den 24 augusti 1939. Innan det krig som paktens utlöste var slut, hade segrarmakten Sovjet förlorat lågt räknat 8 668 000 soldater som stupat i strid och ca tio miljoner civila döda genom krigshandlingar. För Tyskland, som förlorade kriget, har förlusterna uppskattats till sex och en halv miljoner i stupade och en halv miljon civila döda. Sammanlagt dog i de krigförande länderna mellan 50 och 60 miljoner människor. Av dem var hälften civila.

Finland skulle enligt planen tillsammans med Fjärrkarelen bilda en karelsk-finsk sovjetrepublik. Röda arméns uppgift i operationen mot Finland, som delgavs officerarna den 29 november 1939, kvällen före anfallet, var att erövra Viborg inom fyra dagar och Helsingfors inom två veckor. Direktiven innehöll en varning för att av misstag överskrida gränserna till Sverige och Norge.

Sovjet anföll med 960 000 man, Finland försvarade sig med 360 000.

"Det var en ohygglig tid", berättar Chrusjtjov om vinterkriget, "ohygglig på grund av våra förluster, och ännu ohyggligare i ett vidare perspektiv. Tyskarna iakttog med ohöjd glädje hur vi tog stryk av finländarna. (...) Jag tror mig kunna säga att vi förlorade så mycket som en miljon man i stupade."

Det är en starkt överdriven siffra. Först 1993 presenterades en tillförlitlig rapport om den sovjetiska krigsmaktens förluster i andra världskriget. Av den framgår att Sovjet i vinterkriget förlorade 126 874 man i stupade och 268 908 i sårade och förfusna.

Finlands förluster i vinterkriget var 23 157 stupade och 43 600 sårade. Efter kriget återkom 825 finländska krigsfångar från Sovjet. Finland sände hem 5 572 sovjetiska krigsfångar. Dessa transporterades i plomberade järnvägsagnar till fångläger i

Forts sid 2

## Maktspel...

Forts fr sid 1

Sovjet och är sedan dess försvunna. Den ryske journalisten Lev Jelin, redaktör i Novoje Vremja med mänskliga rättigheter som specialitet, publicerade 26/6 92 en artikel i Helsingin Sanomat där han säger att de flesta ryska forskare är övertygade om att de avrättades; det sista man vet om dem tyder på att NKVD dränkte dem i Vita havet.

Den 30 juni 1940, efter ockupationen av de baltiska staterna, men innan de senare på sommaren formellt införlivades med Sovjetunionen, sa Sovjets utrikesminister Molotov till den litauiske ministern Vincas Krėve-Mickevičius:

Ni måste vara så mycket realistert att ni inser att de små länderna kommer att försvinna. Ett Litauen tillsammans med övriga baltiska länder, Finland medräknat, kommer att införlivas med sovjetfolkens ärorika familj. Därför bör ni leda ert folk till sovjetssystemet, som i framtiden kommer att härska över hela Europa.

Ni skall få se, att innan fyra månader har gått kommer alla baltiska länder att ha röstat för införlivandet, som kommer att ske utan minsta störningar.

Molotov blev sannspådd, eftersom han varit med om att utforma Sovjets avsikter, men inte på alla punkter: planen kunde inte förverkligas i fråga om Finland, och ett halvsekel senare kollapsade sovjetssystemet.

Sverige skyndade sig att överlämna Estlands och Litauens i Stockholm deponerade guldreserver och de baltiska staternas ambassader till Sovjet samt att erkänna annekteringen. Stalins dåvarande bundsförvant Hitler, som ju var bättre informerad om vad som skulle hända, hann dock före,

så Sverige vann inte fjäskloppet. Australien erkände långt senare annekteringen, men ångrade beslutet och återkallade det.

Men det officiella Sverige har framhållit i ett halvsekel. "Estland har inte ockuperats", sa utrikesminister Sten Andersson vid ett besök i Tallinn så sent som 8/11 89. (s. 221-261)

En sovjetisk UD-tjänsteman kunde på denna grund uttrycka Sovjetunionens uppskattning över att Sverige ånyo hade erkänt de baltiska staternas lagliga inträde i Sovjetunionen. Sten Andersson fick också det svenska kommunistpartiets odelade stöd. Och i Affönbladet (27/11 89) nämnde Ulf Larsson, tidigare statssekreterare i statsrådsberedningen, tre "starka skäl" för Sten Anderssons ståndpunkt:

1. En ockupation innebär "ett tillfälligt maktövertagande av motpartens område" som en följd av stridshandlingar mellan två länder, men de baltiska staterna och Sovjetunionen befann sig 1939-1940 inte i krig med varandra;

2. De baltiska staterna var inte demokratiska (som Sverige), och de avgående företrädarna för de borgerliga diktaturerna kom att "förläna den nya statsmakten den legitimitet den så väl behövde för att genomföra en anslutning till Sovjetunionen";

3. Den europeiska säkerhetskonferensen i Helsingfors 1975 har ansetts ge garantier för att de nuvarande gränserna skall bestå.

Begreppsdefinitionen ockupation som "tillfälligt övertagande" till följd av stridshandlingar är uppenbarligen efter händelserna i Baltikum alltför snäv. "Tillfälligt" är ju också ett egendomligt språkbruk för ett halvsekel.

Diktaturer var på modet under 30-talet, både bland stora och små stater. Av alla stater som nybildades i samband med för-

Forts sid 6

Finlands förluster i vinterkriget 1994-1

# Svensk storebrors- och förmyndarmentalitet

## Maktspel...

*Forts fr sid 2*

sta världskriget var det bara Finland och Tjeckoslovakien som hela tiden lyckades bibehålla ett demokratiskt statsskick. För övrigt är det inte sant att alla de tre baltiska staterna var diktaturer 1939; i Estland var det stadiet övervunnet, och någon "legitimitetsförklaring" var det inte fråga om vid tvångsanslutningen till Sovjetunionen.

Finlands president Kekkonen var värd för konferensen om säkerhet och samarbete i Europa 1975. Initiativet var dock inte hans, det kom från Sovjet. Brezjnev drev igenom avtalet för att cementera Sovjets hegemoni över Östeuropa; att konferensen var en stor framgång för sovjetisk utrikespolitik har varit allmänt känt och bekräftades alltså än en gång i Ulf Larssons artikel.

Inget av Larssons tre starka skäl är starkt.

Stalin hade strax efter vinterkriget stäckt planen på ett nordiskt försvarsförbund och inläde 7/12 40 sitt veto mot en politisk samverkan mellan Finland och Sverige. Också Hitler motsatte sig ett finländskt-svenskt samgående.

## Undéns plan dödförklarad

Planen hade i december 1940 avancerat så långt att Östen Undén, som var UD:s folkrättssakkunnige, skrev ett "Memorandum angående formerna för ett förbund mellan Sverige och Finland". Utkastet är daterat 16/12 1940, men då var planen redan dödförklarad av de två diktatorer som bestämde i Europa på den tiden.

Dokumentet är ändå intressant som ett uttryck för den svenska storebrors- eller förmyndarmentaliteten. Undén skisserade tre möjliga förslag, och av dem tycks han själv ha velat rekommendera ett försvarsförbund kombinerat med en från Stockholm dirigerad enhetlighet i utrikesförvaltningen. Han var medveten om att detta skulle betyda en "beskärning av Finlands självständighet". Den finske presidenten "komme ej längre på samma sätt som för närvarande representera landet utåt", och någon diplomatisk kär skulle inte finnas i Helsingfors. "Den ledande grund-satsen måste vara, att det svenska utrikesdepartementet skulle fungera såsom organ även för Finland."

Syftet var att säkra Sveriges ledning och kontroll över Finlands utrikespolitik.

Dokumentet lades till handlingarna utan att ha diskuterats av den finländska statsledningen, som kanske inte hade varit villig att uppge suveräniteten.

Även om vi bortser från Stalins och Hitlers ingripanden var tanken på ett statsförbund inte realistisk. Sverige hade inte lika stort intresse för saken som det hårt pressa-

de och hotade Finland. Departementsrådet Wilhelm M. Carlgren sammanfattar.

Svensk samling bakom samverkan med Finland var inte heller given – att gå vägen mot en oviss framtid mellan Hitler och Stalin sammankedjad med en partner med så oroliga utrikespolitiska traditioner och med så ofrånkomliga ressentiments mot Sovjetunionen och förhoppningar på Tyskland som Finland var ändå ett alldeles utomordentligt vägspele.

Redan vid Finlands självständighetsförklaring 1917 ifrågasatte Sveriges statsminister Nils Edén landets "livskraft", och den svenska inställningen har ända sedan dess präglats av misstro till Finlands "äventyrliga" utrikespolitik. Kritiken är klart uttalad i en UD-utredning vären 1923 och har sedan dess upprepats ofta genom decennierna.

När Finland efter vinterkrigets utbrott värdade till Nationernas Förbund 3/12 39, vägrade Molotov ta emot kallelsten till en extra session och meddelade att Sovjet inte befann sig i krig med Finland, utan tvärtom nyligen hade slutit ett vänskapsfördrag med "den demokratiska republiken Finland", som hade bett Röda armén om bistånd att eliminera "den farliga krigshärd som Finlands förra regering hade skapat".

Östen Undén talade i NF på alla de skandinaviska ländernas vägnar känslofullt om Finlands kamp för friheten och om Nordens obrottsliga solidaritet, men slutade talet med att de skandinaviska länderna reserverade sig mot förslaget om sanktioner mot Sovjet. För att slippa rösta om utslutning av Sovjet ur NF lämnade Sverige rådet före omröstningen.

Också i Sveriges riksdag debatterades vinterkriget. En socialdemokratisk ledamot hoppades att regeringen skulle finna en möjlighet att understryka för både Finland och Sovjet hur meningslöst detta krig var. Rickard Sandler, som då var utrikesminister, sade om detta uttalande av sin partibroder att det drev "neutraliteten in till idioti".

## Positiv Sandler måste avgå

Sandler måste lämna regeringen på grund av sin positiva inställning till samarbete med Finland. Av samma skäl hade utrikesministern Carl Hederstierna tvingats avgå 1923.

Att hålla sitt land utanför väpnade konflikter är givetvis en hedervärd strävan, men inte lätt gjort för ett litet land som råkar gränsa till en stor, expansionslysten grannstat. Svenska politiker har ofta på ett självgott sätt moraliserat över geografiskt mindre lyckligt lottade staters utrikespolitik.

Realpolitiken undergräver inte sällan den moraliska förträffligheten. Sverige föll undan för alla nazistiska krav så länge Tyskland var starkt. När Sovjet efterträdde Tyskland som stark makt skiftade man bara föremål, inte beteende. Men en stor del av svenska folket skäms fortfarande över agerandet i fråga om Baltikum under krigsåren, det är "ett öppet sår för människorna i vårt land", sa den erfarne svenske diplomaten Leif Leifland nyligen.

Herbert Tingsten berättade för mig en gång om en tillställning han hade varit med om ungefär vid årsskiftet 1945/46. Sällskapet bestod huvudsakligen av socialdemokratiska politiker. Den då aktuella baltutlämningen diskuterades i ordalag som att "det där paket" kan vi gott göra oss av med. Särskilt negativt yttrade sig Gunnar Myrdal om balterna. Tingsten erkände att han skämdes för sin feghet att i detta sällskap inte våga säga vad han själv tyckte, och när Axel Brusewitz, professor i statsvetenskap i Uppsala, plötsligt sa: "men vad är det för sällskap jag hamnat i!" och därmed gjorde slut på diskussionen, skämdes han än mer för att det inte var han själv som sa det.

## Generös svensk utlämning

Sovjet hade begärt att all tysk och baltisk militärpersonal som kommit till Sverige efter krigets slut skulle utlämnas. Samlingsregeringen accepterade kravet 15/6 45, men gick avsevärt längre än vad som från sovjetisk sida hade begärts: man återände också "sådana, som anlant till Sverige före undertecknandet av kapitulationsakten". Endast ett fåtal hade behövt utlämnas om Sovjets begäran hade styrts beslutet, och ingen hade behövt utlämnas till Sovjet; utlämningen kunde ha gjorts till en allierad kommission.

Utrikesministern Günther spelade en aktiv roll vid utvisningsbeslutet, men statsministern Hansson var ansvarig för den extra eftergiften, som de tre statsråden Quensel, Danielsson och Zetterberg protesterade mot. Myrdal och Wigforss har karakteriserats som "baltfiender", den förstnämnde för att han ville ha ett bra handelsavtal med Sovjet, en beskyllning som han tillbakavisat som "ett löjligt påstående". Men han tillade: "Vi var alla, men särskilt Wigforss, fyllda av känslan att Ryssland hade lidit så mycket och att vi skulle ha normala förbindelser med detta land." (DN 25/2 83.) Undén sade sig vara nöjd med den ryske ministerns försäkran att alla krigsfångar skulle behandlas väl – "Sovjet är ju en rättsstat".

När beslutet verkställdes var Undén utrikesminister i en socialdemokratisk regering, men han ansåg sig bunden av samlingsregeringens beslut, fastän han person-

ligen ogillade det. I ett samtal 10/12 45 med Sovjets minister i Stockholm försökte han få denne att avstå från kravet på balternas utlämnande, men utan framgång.

Sovjets anspråk gällde (med den svenska regeringens generösa tolkning) 2 747 personer, varav 2 334 var rikstyskar, 167 balter (7 ester, 151 letter, 9 litauer), 32 polacker, 60 tjecker, 151 österrikare, 5 av övrig nationalitet. Det var bara utlämningen av baltarna som upprörde svenska folket. Militärerna ville inte utlämna någon kategori alls.

Nästan okänd för allmänheten är utlämningen av mer än tusen ryska flyktingar som var internerade i läger i Sverige vid krigsslutet. Den svenska regeringen lät Sovjets legation i Stockholm ta över kontrollen av lägren. Det ansågs nödvändigt att använda våld, något alternativ erbjöds inte, och avvisningen mörklades. Huvudarten flyktingar, inemot ettusen, transporterades från Gävle till Sovjet 10/10 44. De flyktingar som hade lyckats hålla sig undan, bl.a. en mängd ingermanländare, uppsöktes av en sovjetisk repatrieringsdelegation som kom till Sverige våren 1945, sedan den svenska regeringen gett Sovjets legation flyktingarnas namn och adresser. Ytterligare 180 personer återsändes efter denna finkamning.

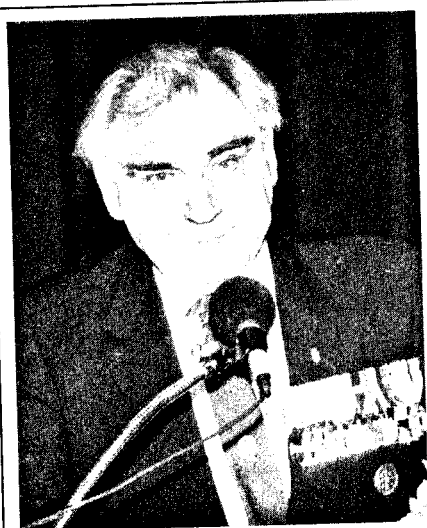
Detta skamliga efterspel till andra världskriget blev bekant först 1992 genom Anders Berges undersökning "Flyktingpolitik i stormakts skugga". "Det anmärkningsvärda är att Sverige tillät en främmande makt att på svensk mark bedriva sin totalitära politik", säger Berge.

När Sveriges regering lät avvisa dessa ryska flyktingar kunde ingen i väst veta hur de skulle behandlas vid hemkomsten, även om tvivel kunde råda om Sovjet som rättsstat.

Vid slutet av andra världskriget befriades och repatrierades enligt officiella sovjetiska uppgifter 5 236 130 sovjetmedborgare som befunnit sig i Tyskland och av tyskarna okuperade områden. Det var tvångsrekryterade slavarbetare, krigsfångar, antikommunister i tysk uniform, kvinnor och barn. Mer än tre miljoner fanns i områden som befriats av engelska och amerikanska trupper. Vid Jaltakonferensen i februari 1945 kom Churchill och Stalin överens om att de skulle återsändas till Sovjet. Beslutets laglighet var tvivelaktig både från brittisk juridisk synpunkt och med hänsyn till Genèvekonventionen.

"Vi har inte råd att vara sentimentala", sa Englands utrikesminister Anthony Eden. "Det skulle vara svårt i praktiken att skilja på förrädare och politiska flyktingar", sa hans efterträdare Ernest Bevin; bäst att sända i väg dem alla.

Så skedde också, trots att en stor del av de berörda inte alls ville återvända till Sovjet. Det förekom en mängd självmord, av enskilda personer och hela familjer, men den väldiga operationen genomfördes.



Harry Järv talar på en krigsveteranfest i Finland hösten 1993. Foto Peter Fellman.

Harry Järv, född 1921 i Finland, blev officer 1942 och löjtnant i Finlands armé 1943. Han blev tidigt berömd för sina djärva men med stort ansvar genomförda patrullfärder långt bakom fiendens linjer. I september 1943 trampade han på en mina och miste ena benet. Om honom yttrade den kända vasåbon Christer Boucht att österbottningen Järv var "denna landsdels för sina krigstida bedrifter kanske mest namnkunnige och respekterade veteran och krigsinvalid."

Järv kom senare över till Sverige, blev fil. lic. och hedersdoktor. Mellan åren 1981 och 1987 var han biblioteksråd och riksbibliotekariens närmaste man. Han har publicerat en lång rad lärda verk och givit ut förnämliga kulturtidskrifter. Bland Finlands krigsveteraner har han gjort sig ett särskilt aktat namn genom boken "Finland 1939-1945" i två delar (utkom 1989 resp. 1991 och anmälda även i denna tidning). I dessa återges en debatt som rasade i Vasabladet, där några fanflyktingar och skogsgardister hävdade att det var de som räddade Finlands ära medan Finlands veteraner och krigsinvalider helt var på fel sida, eftersom Finland förlorade krigen. De bemöttes med våldsam kraft och stor elegans av många pennor, men främst av Harry Järv.

Vi har fått författarens tillstånd att återge denna artikel ur den av Järv utgivna tidskriften Fenix nr 2/1993.

Besättningen på engelska fartyg som transporterade människolasterna blev i mars och juni 1945 i Odessas hamn vittne till att en del av de återvändande blev skjutna omedelbart. Engelsmännen räknade ut att det var de som uttryckt önskemål att inte bli sända till Sovjet som avrättades redan i hamnen.

Av de repatrierade dömdes 20 procent till döden eller 25 år i arbetsläger, vilket var en slags förlängd dödsdom. Mellan 15

och 20 procent dömdes till arbetsläger mellan fem och tio år. Tio procent förvisades till Sibirien på minst sex år. Femton procent togs ut i arbetstjänst utan rätt att sedan återvända till sina hem. Mellan 15 och 20 procent fick återvända till sina hemorter, men hade svårt att få arbete, eftersom de ansågs vara "förrädare". Övriga procent är "svinn": sådana som dog under transporter, som rymde och gick under jorden osv.

Till en sådan verklighet var det som Sveriges regering i tysthet sände mer än tusen människor.

Också Finlands självrespekt är anfrätt av ett par jämförbara handlingar.

Finland tog under 30-talet emot judiska flyktingar från Mellaneuropa. Men 1942 förberedde inrikesministern Toivo Horelli och statspolischefen Aarno Anthoni utlämnandet av 50 judiska flyktingar till Tyskland, sedan de asylsökande på lösa grunder förklarats vara kriminella. När planen blev känd i regeringen stäcktes den omedelbart av Tanner och Fagerholm; också Mannerheim agerade kraftfullt i saken. (Mannerheim bevisade också demonstrativt en minneshögtid ägnad stupade judiska soldater i synagogan i Helsingfors, i sak ett meddelande till Berlin om vad man gör och inte gör i Finland.) Åtta personer hann dock sändas i väg; av dem överlevde bara en. Avvisningen ligger tungt på Finlands kollektiva samvete – en bok om den av Hannu Rautkallio har också titeln *Ne kahdeksan ja Suomen omatunto* (1985; *De åtta och Finlands samvete*). Trots tyska påtryckningar utlämnades ingen av de ca 2 000 infödda finländska judarna till Tyskland.

## Ingermanländarna

Ingermanländare i Röda armén som tillfångatagits erbjöds finskt medborgarskap om de gick över till finska armén; ingermanländarna är finskspråkiga. De kom att bilda en hel bataljon. Vid krigsslutet krävde Sovjet att de skulle utlämnas, och ca 600 man sändes också i väg till Sovjet. Det finska vaktmanskapet hjälpte visserligen huvudparten att fly, men 200 kom ändå fram. Av dem sköts alla befäl och underbefäl redan vid gränsen, de meniga fick 20 års straffarbete i Sibirien. Få av dem överlevde.

Det sistnämnda exemplet är en parallell till utlämningen av balter och ryssar. Skillnaden är att sveket var en förutsättning för Finlands separatfred, medan det svenska politiska beslutet inte var framtvingat, utan ett uttryck för en helt onödig servilitet gentemot segrarmakten Sovjet.

Den 4 april 1973, i ett tal vid 25-årsjubileet av Sovjets vänskaps- och biståndspakt med Finland, gjorde president Kekkonen en uppseendeväckande "historisk omvärdering". Han hävdade att vinterkriget inte varit oundvikligt och att hela Fin-



# Finlands tidningar "råkade" tiga om mycket

→ lands folk nu måste godta denna nya historiskrievning för att vänskapen med Sovjet skall vila på ännu stabilare grundval.

En del av pressen i Sverige, särskilt den socialdemokratiska, hälsade Kekkonens historieförfälskning med entusiasm. Aftonbladets ledare 7/4 73 var rubricerad "Nu är Finlands sak vår". "Alla – som inte är gamla förblindade aktivister – erkänner ju numera att Finland hade en ovanlig misslyckad utrikespolitik ända tills det tvingades lära sig bättre av de blodiga och troligen onödiga krigserfarenheterna."

Samma dag publicerade också chefredaktören Gunnar Fredriksson en artikel med utgångspunkt i Kekkonens tal. Fredrikssons påpekade stormakten Sovjets "legitima säkerhetsintressen" och att ryssarna "inte utan fog" ansåg att Leningrad var hotat. "Det finns inga belägg för att ryssarna velat ockupera Finland, endast att de ville ha ett förtroendefullt säkerhetspolitiskt förhållande", skrev Fredriksson och kritiserade Expressen, "som tror att vinterkriget räddade Finland från att ockuperas", och DN, som visserligen berömmar Kekkonen, men samtidigt egendomligt nog säger att Finlands utrikespolitik under den aktuella tiden varit en framgång. "Men poängen med Kekkonens uppfattning, liksom hela den forskning på det här området som i stort sett stöder Kekkonen, är att vinterkriget tvärtom var ett misslyckande, ett fruktansvärt utrikespolitiskt misslyckande."

I en radiointervju 11/4 73 förklarade förre statsministern Tage Erlander, också apropå Kekkonens omvärdering, att han aldrig ryktes med av "den våldsamma Finlandsaktivismen", som han aldrig förstod. "Per Albin byggde sin uppfattning på sin allmänna klokskap. Han sade att det lilla Sverige inte kunde bidra med någonting av avgörande betydelse, däremot kunde Sverige bli totalt förört till ingen nytta".

Sveriges kloka undfallenhetspolitik hade inte fungerat för Finland, som ändå kunde överleva, visserligen stympat, men inte totalt förört. Detta var också till nytta för det lilla Sverige, som inte kunde bidra med någonting av avgörande betydelse: det lilla Finland kunde bidra genom att hejda Sovjets expansion mot väster. Sverige behövde inte få Sovjet som närmaste granne.

År 1976 skrev jag en artikel om en följdföreteelse till Kekkonens maktutövning ("Helsingforsavtalet", *Horisont* 1976:4.) Den förut nämnda Konferensen om säkerhet och samarbete i Europa hade hållits i Helsingfors året innan. Jag påpekade att hela den finländska pressen i sina referat av de församlade statsmännens tal "råkade" utelämnat den franske presidentens deklaration om Baltikum: att Frankrike även i fortsättningen vägrar erkänna Sovjets annektering av dessa stater.

Det kan tyckas egendomligt att just Finlands tidningar stillatigande accepterade att man undantog Estland, Lettland och Litauen när de höga statsmännen tillerkände alla folk självbestämmanderätt, så nära som Finland var att hamna i samma kategori 35 år tidigare. Men det berodde alltså på den självensur som särskilt just Kekkonen anbefallt. Den var helt inofficiell – något stöd i lagen har den inte, och den gick ut på ett hänsynstagande långt utöver arthetens och det goda grannsamarbetets gräns.

## "Finlandiseringen"

Finlandiseringen är ett spöke som hem söker folk "överallt – utom i Finland", skrev Hufvudstadsbladets chefredaktör Jan-Magnus Jansson 15/8 76 – inte i sin egen tidning, utan i Washington Post. Det är "inte rättvist att överdriva några marginella fenomen på bekostnad av de allmänna riktlinjerna", sa han. "Man kan beklaga att filmversionen av (Solzjenitsyns) "En dag i Ivan Denisovitjs liv" inte har visats i Finland. Men hur viktigt är det sist och slutligen jämfört med att en blomstrande nordisk demokrati överlever genom krigets och efterkrigstidens svårigheter hos ett folk bestående av fem miljoner människor."

Detta är högst besynnerligt: en chefredaktör som offentligen deklarerar att den fria informationen är ett marginellt fenomen. En "blomstrande nordisk demokrati" med inskränkt yttrandefrihet, eller en yttrandefrihet som är satt ur spel, är för övrigt en själv motsägelse.

Expressen hade 25/9 77 en ledare, "Kekkonen är en fara för Finland", som fyllde en hel sida. Ett avsnitt:

I Finland hukar man sig. Debatten stryps medan man sneglar mot den ensamma gamle mannen på Ekudden, i hopp om en glimt av nådens sol eller i fruktan att drabbas av hans alltmer egendomliga ljungblixtar i form av offentliga privatbrev. Demokratins träd topphuggs i Finland. Buskvegetationen breder ut sig. Den döljer politisk och ekonomisk röta och den dämpar missnöjets kvidanden.

Kekkonen sägs ha blivit rasande, men jag kan inte se annat än att kritiken är träffande. Hänsynslösheten i Kekkonens maktutövning är ju allmänt bekant, och till slut identifierade han sig praktiskt taget med staten. *En grå eminens*

Den största faran för demokratin i Finland under efterkrigstiden var Kekkonen.

"Missnöjespolitikern" Veikko Vennamo påstod i sin bok *Kekkos-diktaturin vankina* (1989): Fänge i Kekkonendiktaturen) att den s.k. notkrisen 1961, då Sovjet krävde militära konsultationer, var beställd av Kekkonen, som hade räknat ut att hans omval till presidentämbetet var hotat. På-

stående ansågs vara rent förtal, och Vennamo hade heller inga bevis för sin beskylldning.

Men i Hannu Rautkallios bok *Novosibirskin lavastus* (1992; *Iscensättningen av Novosibirsk*) visas att även om Kekkonen kanske inte själv tog initiativet, så kände han till planen att säkra hans omval via Moskva och spelade sin roll helt enligt manusskriptet. Notkrisen arrangerades av Sovjets kommunistparti för att säkra Kekkonens omval till president. Det gav Kekkonen orsak att upplösa riksdagen, resa till Novosibirsk och "ordna upp" allting med Chrustjov och komma hem som nationalhjälte, Finlands räddare, den enda lämpliga presidentkandidaten.

Rautkallio har i Moskva kunnat utnyttja både kommunistpartiets centralkommités arkiv och ryska utrikesministeriets arkiv, dessutom utrikesministeriernas arkiv i Sverige, USA och Storbritannien. Men i Finland har utrikesministern Paavo Väyrynen vägrat honom tillträde till utrikesministeriets arkiv. Väyrynen har lärt sig realpolitikens konst av just Kekkonen.

Avdelningschefen vid ryska utrikesministeriet Anatolij Smirnov bekräftade i ett föredrag i Helsingfors 21/11 92 att sovjetiska kommunistpartiet agerade i bakgrunden inte bara genom att arrangera notkrisen för att säkra Kekkonens omval 1962, utan redan när han första gången valdes till president 1956, då maktbarnarna i Moskva inte ville att Paasikivi skulle omväljas. Sovjets kommunistiska parti samarbetade med Kekkonen också 1958 vid den s.k. nattfrost, då K.A Fagerholms regering blev utfrys. (Föredraget refereras i Helsingin Sanomat 22/11 92.)

## En grå eminens

Den inflytelserike "grå eminensen" på Sovjetunionens ambassad i Helsingfors Viktor Vladimirov, på sin tid mellanhand i relationerna mellan Brezjnev och Kekkonen, har nyligen bekräftat att Kekkonen i förväg visste om noten 1961, men påstår att han inte kände till innehållet. Sovjet krävde militära konsultationer, men avsikten var aldrig att inleda sådana, utan enbart att skrämja Kekkonens motståndare. Det var enligt Vladimirov ett stöd till den utrikespolitiska linjen, inte till Kekkonen personligen.

"Vi ansåg inte att vi riktade oss mot Finland eller dess statliga eller politiska system när vi blandade oss i president- och regeringsfrågor, utan endast mot sådana politiska grupperingar som ville ändra landets utrikespolitiska linje", sa Vladimirov 24/8 93 på presskonferensen för sin bok *Näin se oli...* (Så här var det...) Sovjet blandade sig alldeles klart i Finlands inre angelägenheter i samband med notkrisen, natt-

→

frosen, presidentvalen och regeringsbildningarna, men man gjorde det för Finlands bästa, mot sovjetfientliga krafter. "Inte var det inblandning när vi sa vad vi ansåg om saker och ting. (...) På 1970-talet mognade våra relationer till en nivå där det fanns förtroende, och frågorna kunde lösas utan inblandning i Finlands affärer", sa han.

Under sovjetväldets tid i Östeuropa lätade tjecker och slovakar på trycket genom att skämta om sin situation, de sa att Tjeckoslovakien var det mest neutrala land som fanns, det blandade sig inte i sina egna angelägenheter ens. Finland balanserade under finlandiseringen decennier på gränsen till en sådan existens.

Sovjets inblandning i Finland inre angelägenheter under försumpningsperioden i Finlands utrikespolitik möjliggjordes genom vissa inflytelserika finländska politikers hållningslöshet. En del av dem lever än, och fortfarande eftersträvar de politiska maktpositioner.

En i sådana sammanhang ständigt återkommande politiker är Paavo Väyrynen. Hösten 1981, när han var centerledare och utrikesminister, diskuterade han med just Vladimirov om att påverka presidentvalet genom att först skapa fiktiva problem i handeln med Sovjet och sedan låta centerens presidentkandidat Ahti Karjalainen "lösa" dem för att kunna besegra Koivisto i valet. Planen var upplagd som den lyckosamma notkrisen tjugo år tidigare. Men Finlands folk hade nu tröttnat på "Kekkonens konst", så det hjälpte inte att Väyrynen spelade ut det sovjetiska kortet. Koivisto valdes till president och restaurerade demokratin i landet

## Väyrynens spel avslöjas

Om Väyrynen hade tagits på bar gärning 1981 hade det knappast väckt något uppseende. Men spelet avslöjades först 1989, i ett friskare politiskt klimat, och bara ett fåtal kommentatorer urskuldade Väyrynen – av dem ivrigast han själv – med att "alla gjorde så" på den tiden.

Nyligen ville Väyrynen själv bli president. Han ansågs vara den utrikespolitiskt mest meriterade kandidaten, man jag har läst en beaktansvärd insändare rubricerad "Landet behöver en hederlig och aktad president" där en bekymrad medborgare med syftning på Väyrynen skriver: "En karriär kännetecknad av olika skandaler borde göra det omöjligt att ens ställa upp" (Bror-Erik Sahlstedt i Hbl. 25/4 93). En annan medborgare säger, också med anspelning på Väyrynen, att det är "ett fattigdomsbevis när människosjälen inte rymmer någonting annat än strategier, spel, intriger och stenhårda karriärsmålsättningar" (Jutta Zilliacus i Hbl. 29/4 93).

Väyrynen slogs ut i första valomgången. Det betyder att politiskt maktspel av den typ Kekkonen introducerade i Finland nu äntligen är ett avslutat kapitel.

Den brittiske ambassadören Con O'Neill genomskådade maktmänniskan

Kekkonen. I en av sina rapporter skrev han att Kekkonen är "en fosterländsk finländare med stark politisk ambition som har missförstått med vilken metod hans land skall försvaras".

Finlands soldater missförstod inte sin uppgift. Finland kunde under de kritiska åren klara trycket från den odemokratiska högern, den odemokratiska vänstern och Röda armén. Landets politiker och soldater lyckades för framtiden bevara det demokratiska statsskicket och landets självständighet. Det var en märklig prestation, som dock i fortsättningskriget kostade landet ytterligare 67 500 stupade och 145 000 sårade. Därtill kommer 800 stupade och 2 900 sårade i Lapplandskriget mot tyskarna 1944-45. Under fortsättningskriget togs 2 937 finländska soldater till fånga, medan finländarna tog 64 188 sovjetsoldater till fånga.

Inte heller motståndarna missförstod de finländska soldaternas uppgift. Sovjetiska historiker och militärer berömmar dem för deras vilja och förmåga till motstånd; jag citerar några uttalanden:

"Ryssarna har lärt sig mycket av detta hårda krig, i vilket finländarna stred som hjältar" sa marskalk Semjon Timosjenko efter vinterkriget;

"Sovjet förde ett aggressionskrig mot Finland, ett litet modigt land som kämpade för sin frihet", sa historikern Roy Mednejev i juni 1988;

"Finländarnas handlingar under vinterkriget gav andra ett exempel på hur ett folk bör kämpa för sin självständighet", sa generalöverste Dmitrij Volkogonov i februari 1989;

"Sanningen stod på finländarnas sida när de heroiskt försvarade sin frihet och sin självständighet", sa historikern Boris Sokolov i december 1989;

Sådana vittnesbörd uppväger inte bara de tidigare nämnda svenska farhågorna för bristande livskraft och kritik av äventyrlig utrikespolitik, utan också Kekkonens krav på anpasslighet.

## Västernorrlandsföreningen

Den 23-24 nov gjorde ett antal medlemmar med damer en resa med färjan till Vasa, med ett höstmöte under återfärden till Sundsvall. Paren-tation över två medlemmar vilka avlidit efter årsmötet i maj. Två nya medlemmar invaldes efter alla de många år som gått sedan 1940. Mötet fortsatte med diskussioner om föreningens och förbundets verksamhet framåt i tiden. Beslutades att så länge nuvarande medlemmar orkar, skall föreningens verksamhet fortsätta, men ev skall höstmötet utgå samt årsmötet förläggas till en senare tidpunkt under våren. Årsmötet i år kommer att hållas i Sollefteå regementsmuseum 6 maj med ev övernattnig. Separat kallelse kommer. Smeds refererade något från förbundsstyrelsen, Sallastipendiet, och Salladagarna 1995. Under återresan dagtid, spisades en gemensam kamratmåltid varvid de nya närvarande medlemmarna hälsades.

## Utan villkor – för 50 år sedan

Krigshistoriska Samfundet i Finland, som bildades 18 februari 1944, ägnade – enligt Hufvudstadsbladet – sitt jubileumsseminarium åt de avgörande händelserna 1944.

Bl a berörde docent Martti Turtola det politiska spelet vid midsommartid. Den 20 juni – samma dag som Viborg föll – vände sig Finlands regering via Stockholm till Moskva med en fredstrevare. Svaret blev: kapitulation utan villkor, först därefter kunde en finländsk delegation mottagas i Moskva. Marskalk Mannerheim och statsminister Linkomies morsatte sig bestämt medan president Ryti och Tanner ansågs böjda att förhandla på basis av detta krav.

Enligt dokument som Turtola funnit i ryska utrikesministeriets arkiv i oktober 1993, skulle det sovjetiska kravet på kapitulation utan villkor i praktiken inneburi en militär lösning med partiell eller total ockupation av Finland samt ovillkorlig kapitulation och avväpning av armén. Skyddskärerna och deras satellitorganisationer skulle upplösas och deras medlemmar internerats (fängslats). Finlands hela näringsliv skulle ha ställts under rysk kontroll för att stödja Sovjets krigsindustri. Medborgarnas grundrättigheter skulle ha inskränkts och Röda armén i sista hand bestämt över domstolsväsendet och upprätthållandet av ordningen.

Men så illa gick det som väl var inte. Genom den finska försvarsmaktens avväpningssegrar vid Tienhaara, Tali – Ihantala (där Svenska Frivilligkompaniet deltog), Viborgska Viken och Vuosalmi samt norr om Ladoga i U-linjen och vid Ilomants hejdades den sovjetiska lavinen och räddades Finland från ockupation.

O.N.

## Tacksam stipendiat

I NYLANDS BRIGADS tidning Fanbäraren nr 4/1993 finns en trevlig artikel av vår senaste Sandhamnsstipendiat Niclas von Bonsdorff om hans upplevelser som stipendiat i Sverige. Där hade vår Norrbottensförening gjort en förnämlig insats!

Förbundet har fått ett tackbrev från honom där han bl.a. skriver: "Resan till Norrbotten var en strålande upplevelse. Arrangemangen var till alla delar perfekta och gästfriheten var enorm var jag än kom... Stipendiet som förbundet delar ut är en uppskattad morot för kadetterna på Kadettskolan. Det har bidragit till att göra den svenska frivilliginsatsen mera känd bland de finska officerarna."

## Skaraborgs

Finlandsfrivilliga hade 1993 en hedersledamot, fyra ständiga medlemmar och 39 årsbetalande, summa 44 varav åtta är stödjande. Alla krigsveteraner är ju till åren komna, och varje år möter någon eller några det oundvikliga, vilket märks vid våra träffar. Vi borde nog bättre ta hand om våra medlemmar som har svårt att komma ut, erbjuda bilskjuts t.ex. Vid närmare kontakt med dem är det glädjande att märka att den nationella eld som flammade 1939-44 inte har slocknat. Finlands sak är alltid vår, skriver sekreteraren Filip Rytterås i föreningens årsberättelse. Vi uträttar väl inga storverk men genomför vad tradition och minnesverksamhet kräver av oss.

S.S